

ANMELDELSER

HVA ER EN KVINNE?

Toril Moi: Hva er en kvinne? Kjønn og krop i feministisk teori, Gyldendal Norsk Forlag, 1998, 187 sider.

Den norske litteraturforsker Toril Moi slog i sin tid internationalt igennem med bogen *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory* fra 1985, hvor hun stillede den angelsaksiske feminisme over for den franske, repræsenteret af H el ene Cixous, Luce Irigaray og Julia Kristeva. Den lille bog kunne således tjene som introduktion til både fransk og amerikansk feministisk litteraturteori, og med sit dobbelte perspektiv kunne den bruge de to retninger mod hinanden, således at de angelsaksiske feminister blev kritiseret for at mangle de franskes teoretiske fundering, mens de franske poststrukturalister blev kritiseret for at savne amerikanernes udadvendte politiske linie.

Især den meget præcise kritik af etablerede amerikanske feministiske litteraturforskere slog stærkt igennem. En indflydelsesrig figur som Elaine Showalter, der i sin tid skrev en af de første kvindelitteraturhistoriske bøger *A Literature of Their Own* – som bl.a. har dannet baggrund for den netop afsluttede *Nordisk Kvindelitteraturhistorie* – mistede således fra den ene dag til den anden sin status i USA på grund af Mois kritik.

Efter dette internationale gennembrud redigerede Moi udvalget *The Kristeva Reader* (1986) og antologien *French Feminist Thought* (1987). Den efterfølgende bog om Simone

de Beauvoir – *Simone de Beauvoir: en intellektuel kvinde blir til*, som den hedder i den norske oversættelse fra 1995 – fik imidlertid en mere upåagtet og forbeholden modtagelse.

Det lange essay *Hva er en kvinde?*, der er udkommet på norsk som forløber for den engelske udgave af hele essaysamlingen *What Is a Woman? And Other Essays* (Oxford University Press), kunne opfattes som en bestræbelse på at skaffe Beauvoir-bogen den centrale placering i dagens diskussioner af feministisk teori, den hidtil ikke har opnået. Det sker bl.a. ved at køre Beauvoir i stilling mod de senere års toneangivende amerikanske teoretikere – især Judith Butler – i et forsøg på at gentage den første bogs velrettede indbrud i de herskende dogmer.

Da *Sexual/Textual Politics* udkom, havde Toril Moi hele den poststrukturalistiske bølge i ryggen i sit angreb på den angelsaksiske teoril shed. Det var en bog, der udkom på det helt rigtige tidspunkt. Idag har Moi den teorikritiske vending i USA bag sig i sin kritik af de poststrukturalistiske feministers "teoretisme" (en fornorskning af det engelske begreb "theoreticism" = overdreven teori-fiksering). Det er spørgsmålet om denne sans for timing vil medvirke til, at det lykkes for Toril Moi at gentage sin teoretiske intervention med ligeså stor effekt.

I det selvbevidste og personlige forord til *Hva er en kvinde?* erklærer Moi således, at hendes essay er "et forsøk på   skrive feministisk teori i en hverdagslig tone" (s. 12) og,

at hun ikke interesserer sig for "teorier som kretser om en abstrakt og generel "maskulinitet" eller "femininitet" eller subjektivitet, undtagen for så vidt de bidrager til at forstå "konkrete mennesker i specifikke situationer" og "mænd og kvinder slik de er i verden" (s. 13).

Dermed rammer Mois essay ned i tidens amerikanske tendenser til at bevæge sig fra teoriudviklingen i 1970'erne og 80'erne tilbage til det konkrete og politiske, men hun rammer unægteligt også ned i centrum af et dilemma for feminismen idag: Den teoretiske udvikling, der har fundet sted under indflydelse af ikke mindst fransk poststrukturalisme, har skaffet feminister bedre fodfæste inden for de akademiske institutioner (ikke mindst i USA), men har samtidig bragt deres analyser på afstand af de umiddelbare selvoplevede personlige, politiske og institutionelle hverdags erfaringer. Måske endog på så stor afstand, at de feministiske teser – f.eks. om at der slet ikke eksisterer biologiske kønsforskelle, men udelukkende ideologiske magtforhold – forekommer ganske irrelevante for flertallet af kvinder, hvad der efterlader et tomrum, hvor allehånde populære godtkøbsskrifter om kønsforhold kan vinde indpas.

Det er en sprække mellem politisk bevægelse og videnskabelig udvikling, som allerede begyndte at åbne sig i slutningen af 1970'erne (og jo ikke kun for kvindeforskningens og kvindebevægelsens vedkommende), men som nu er blevet så bred, at det er velkomment

med brobygningsforsøg som Toril Mois.

Hvis man samtidig vil tage fat på "grundlagsproblemer i feministisk teori", som det er Mois erklærede hensigt, er det nyttigt med et (begrebs)historisk tilbageblik, og det er her, Simone de Beauvoir kommer ind som udgangspunkt for ikke blot dette essay, men også de to andre essays i den engelske udgave, som Moi skitserer i sit forord.

Simone de Beauvoir er en feministisk klassiker, og som sådan er hendes værk karakteriseret ved, at man kan blive ved med at vende tilbage til det, og at det stadig kan give anledning til nye tolkninger og kaste lys over senere diskussioner. Det er det, Toril Moi proklamerer med bemærkninger som: "Lacan vendte tilbage til Freud; det er på tide at feministiske teoretikere vender tilbage til Beauvoir" (s. 23) – og som hendes essay faktisk også demonstrerer.

Beauvoirs opgør med den biologiske determinisme – den opfattelse, at køn er skæbne – og hendes udsagn om, at "kvinde ikke er noget, man fødes som, men noget man bliver", er et af udgangspunkterne for den moderne kvinde- og kønsforskning. Og det er herfra, Toril Moi sætter af i sin kritiske undersøgelse af det gængse feministiske skel mellem biologisk og socialt køn (på engelsk *sex* og *gender*).

I første afsnit af sit essay om "Biologi og sociale normer", baseret på Thomas Laqueurs bog *Making Sex* (1990) om historiske opfattelser af krop og køn, giver Moi eksempler på

den toneangivende biologiske determinisme, der hersker i anden halvdel af det 19. og begyndelsen af det 20. årh., og hvis antagelse er, at biologisk køn gennemsyrrer kvinder og mænd i et og alt, og at biologiske forhold derfor ligger til grund for og retfærdiggør sociale normer. Herfra trækker hun i andet afsnit linien frem til den amerikanske psykoanalytiker Robert Stoller, der i 1960'erne udarbejder begreberne om biologisk over for socialt køn og om kønsidentitet og kønsrolle – kategorier som siden overtages af Gayle Rubin i hendes banebrydende essay fra 1975 "The Traffic in Women".

Hermed er det skel mellem *sex* og *gender* etableret, som bliver bredt accepteret i kvindebevægelsen og kønsforskningen fra 70'erne og frem – lige frem til Judith Butler, Donna Haraway, Elizabeth Grosz og andre poststrukturalister, som argumenterer for, at det biologiske køn er ligeså kulturelt, performativt og diskursivt formet som det sociale køn, hvorved kategorien *sex* stort set opluges af *gender*.

Som flere andre feminister med politisk udgangspunkt i 1970'erne er Toril Moi skeptisk over for de poststrukturalistiske teorier. Hun kritiserer meget præcist poststrukturalisterne for, at deres benægtelse af biologiske kønsforskelle reelt er en pendent til den biologiske determinisme, idet de synes at forudsætte, at enhver tale om biologi er essentialistisk, og at indrømmelse af biologiske faktorer uundgåeligt vil føre til social forskelsbehand-

ling. Denne fornægtelse af den biologiske krop er ganske unødvendig, påpeger Moi: Det er tilstrækkeligt (som Beauvoir og feministerne i 60'erne og 70'erne) at afvise, at biologiske forhold kan begrunde sociale forhold. Og derudover fører denne position til en lang række teoretiske og politiske problemer, som Moi ganske overbevisende skitserer.

Efter denne kritik af Butler m.fl. følger i fjerde afsnit en redegørelse for Simone de Beauvoirs fænomenologisk baserede begreber om "kroppen som en situation" og om forholdet mellem biologi og levet erfaring. Pointen i fremstillingen er, at Beauvoirs begreber åbner for en langt mere nuanceret forståelse af, hvordan krop og køn indgår i et menneskes livssammenhæng og handlemuligheder, end såvel de stærkt reductive og deterministiske poststrukturalistiske teorier som det binære skel mellem *sex* og *gender*.

For at demonstrere den praktiske anvendelighed af disse teoretiske grundlagsdiskussioner behandler Toril Moi i femte og sidste afsnit en række retssager om kønsdiskrimination og transseksualitet, der demonstrerer, hvordan skellet mellem *sex* og *gender* kommer til kort, men som iøvrigt ikke forekommer voldsomt interessante. Frem for denne demonstration af praksisvendthed havde jeg hellere set en uddybning af de højst relevante og betimelige kritikpunkter, der skitseres i de centrale afsnit om biologisk og socialt køn.

Toril Mois bog er faktisk en modig intervention i en kom-

pakt feministisk opinion, der har tendens til at hænge alle afvigere ud med skældsord som essentialisme og antifeminisme. Det foreliggende essay når kun at skitsere en (vel at mærke markeret feministisk) kritik, men kan tages som en opfordring: Tænk selv videre!

Tania Ørum, cand.mag.,
lektor, KU

DET SKU VÆR' SA GODT...

Nordisk kvindelitteraturhistorie 5, Liv og værk. Munksgaard & Rosinante. 1998. 456 sider.

Med *Liv og værk* afsluttes *Nordisk kvindelitteraturhistorie*. Det femte og sidste bind i denne store forsknings-satsning adskiller sig fra de foregående ved at sætte den enkelte forfatter i fokus. Biobibliografien, som bindet kaldes i læsvejledningen, består foruden et meget kortfattet forord, en læsvejledning og selve leksikonartiklerne af henholdsvis en liste over nationallitteraturfremstillinger, en samlet liste over mere generel litteratur, der behandler nyere kvindeforskning (s.9) og diverse registre.

I forordet præsenterer hovedredaktøren Elisabeth Møller Jensen biobibliografien ved at beskrive kvindelitteraturhistorieprojektets første fire bind som dens forløbere. Disse bliver fremstillet som *et bidrag til den postmoderne kritik af de nationale litteraturhistoriers køns- og kanontænkning, der fejrer den nationale identitet*

gennem en systematisk marginalisering af den kvindelige forfatter (s.7). *Liv og værk* karakteriseres i forhold til de foregående bind som et nyt skridt på vejen væk fra de moderne store fortællinger. Det spejler *en aktuel litteraturhistorisk strømning, der opgiver enhver fortælling og overgiver sig til encyklopædien* (s. 8).

I læsvejledningen præsenteres opskriften på leksikonartiklerne: *Artiklerne indeholder en biografi, en omtale af de vigtigste værker og en karakteristik af forfatterskabet. Herudover afsluttes hver artikel med en kort liste over udgivet forskning, der behandler forfatternes liv og værk*(s.9). Endvidere henledes opmærksomheden på listen over nyere kvindeforskning. Beklageligt og uforståeligt redegøres der hverken for uvælgelseskriterierne med hensyn til behandlede forfattere eller for litteraturhenvisninger. Der tales om *vigtigste værker*, uden at der levnes et ord om vurderingsgrundlag og prioriteringer, hvilket der kunne være al mulig grund til i et så ambitiøst værk som *Nordisk kvindelitteraturhistorie*.

I fremstillingen af forfatter-skaberne følges læsvejledningens opskrift slavisk: Biografien, karakteristikken og den literære produktion. Med små, men signifikante variationer nævnes fødsels- og dødsår, evt. uddannelse, ægtefælle, børn, forældre. Variationerne ligger primært i, at kendte familiedømmer og ægtefæller, f.eks. biskopper, forfattere, kunstmalere, nævnes ved navn og titel, mens de ukendte ikke gør det. Om der her er tale om

billedbladstænkning eller glorificering af videnskab og kunst, skal jeg lade være usagt. Uanset hvilken interesse der ligger til grund for disse pointeringer, mener jeg, at de både er uklædelige, og hvad mere er, at de videnskabeligt set er irrelevante.

Karakteristikkerne af forfatterskaberne er så kortfattede og stramme i kompositionen, at de ikke lader artikelforfatternes temperament og tolkning af forfatterskaberne træde frem. Dog er der tale om et mindre problem. Vi har jo de foregående binds glimrende forfatterskabsfremstillinger. Hovedproblemet ligger et andet sted: I præsentationerne af forfatterskaberne indgår, hvad læservejledningen kalder *vigtigste værker*. Af og til er prioriteringen af, hvad der er vigtigste værker skæv. F.eks. nævnes Inger Christensens debutroman *Stranden* (1967) ikke, ligesom hendes prosamodernistiske hovedværk romanen *Azorno* heller ikke gør det. Sammen med forfatterens bidrag til *Septemberfortællingerne* hører de to værker med til billedet af bredden i forfatterskabet. Her skal det ikke være nogen hemmelighed, at undertegnede havde foretrukket komplette forfatterbibliografier. Det har dog langt mindre ambitiøse litterære opslagsværker formået i tidens løb.

Henvisningerne til litteraturen om forfatterskaberne virker ikke mindre utilstrækkelige, f.eks. nævnes Susi Frasteins og Lene Kochs *Ravnemødre* (1983) som eneste behandling af Olga Eggerts forfatterskab. Dette er ikke blot er ufulds-

tændigt, men også utilstrækkeligt, når der forefindes ganske glimrende og forskelligt vinklede fremstillinger af forfatterskabets problemstillinger af Susanne Fabricius og Inger-Lise Hjordt-Vetlesen.

I forbindelse med andre forfatterskaber virker henvisningerne ugennemtænkte, tilfældige og langt fra up-to-date. Helt åbenlyst er det ved behandlingen af Blixens forfatterskab, hvor jeg mangler Tone Selboes bog *Kunst og erfaring* fra 1996, der både tager Blixens mindre behandlede tekster under lup og bryder konsekvent med den traditionelt biografiske vinkel.

Ind imellem tager utilstrækkeligheden i litteraturhenvisningerne helt groteske former. I forbindelse med Connie Borks forfatterskab henvises der til Charlotte Engberg m.fl. (red.) *Køn og køn imellem* 1991, uden at forfatteren af artiklen om blandt andre Connie Borks lyrik, Margrethe Andreassen, nævnes. Blandt henvisningerne til behandlinger af Blixens forfatterskab nævnes med rette Charlotte Engberg som forfatter af artiklen "Vintereventyr" i: Poul Schmidt m.fl. (red.): *Læsninger i dansk litteratur*, bd. 5, 1997. Hvorfor denne forskelsbehandling? Beklageligt er det, at ansvaret for den videnskabelig akkurate og redelighed tilsyneladende helt er blevet overladt til forfatterne af de enkelte leksikonartikler.

De inkonsekvenser og udeladelser, der viser sig i bibliografierne gentager sig, om end i mindre målestok, i de generelle litteraturlister. I listen over

nationale litteraturhistoriske værker undrer det, at der forekommer finsksprogede fremstillinger af den finske litteratur, men ikke en eneste på et skandinavisk sprog selv om sådanne findes, f.eks. Kai Laitinens *Finlands litteratur* fra 1988, der i øvrigt nævnes i forbindelse med Hella Wuolijokis forfatterskab.

Den generelle litteraturliste vedrørende kvindeforskning har et andet problem. Den er et eldorado af henvisninger til behandlinger af enkeltforfatterskaber og så mangler den samtidig henvisninger til flere af de værker, der har spillet eller aktuelt spiller en helt afgørende rolle for kvindeforskningen. Her tænker jeg f.eks. på Ulrike Prokops *Kvindelig livssammenheng* (1976), der var et af fundamentene for kvindelitteraturforskningen til langt op i 80'erne. Endnu mere tankevækkende er det, at ingen af Judith Butlers bøger, der i dag hører til de helt centrale værker, når der forskes i køn som konstruktion, er repræsenteret på listen. Det er lige så alvorligt, som det havde været, hvis Kristeva, Gilbert & Guber eller Tania Ørum havde manglet. Om de to signifikante udeladelser skyldes forglemmer eller bevidste prioriteringer er ikke til at afgøre, men det er helt sikkert, at de sammen med tilfældigheden i henvisningerne til forfatterens værker og litteraturen om dem svækker tilliden til og hermed brugbarheden af *Liv og værk*.

De afsluttende registre er, som den slags skal være, uundværlige og nyttige. Og det prisværdige i, at hvert enkelt

bind af *Nordisk kvindelitteraturhistorie* har sine egne registre kan ikke understreges nok. Men det undrer, at det skulle være nødvendigt med både et titelregister over bind 5 og et titelregister omfattende bind I-V i det afsluttende bind. De 35 sider, der gentages, kunne være udnyttet mere økonomisk. Bedre bliver det ikke, at de to registre anvender hvert sit alfabetiseringssystem, når det gælder aa og ö/ø samtidig med at der er flere fejl i registret for hele *Nordisk kvindelitteraturhistorie*. Et opslag på Anne Marie Løns biografi *Adda Ravnkilde* i titelregistret for bd. 5 giver en henvisning til side 189, mens titelregistret for bd. 1-5 henviser til side 187. Dorthé Nathanielsen roman Aani opføres i registret over *Liv og værk* under a, mens det i registret over bd. 1-5 opføres under å.

Illustrationerne i *Liv og værk* er usædvanlig smukke og anderledes end traditionelle forfatterleksikas pasbilledportrætter af udvalgte forfattere. Hvert enkelt bogstav i alfabetet indledes med en fotomontage med de forfattere, der behandles under det pågældende bogstav. Desuden indgår der en række enkeltportrætter af bl.a. Marianne Larsen, Astrid Lindgren og Margit Poulsen. Spørgsmålet er, hvilken indsigt billederne giver i forfatterskaberne. Mig siger billedet af Marianne Larsen, der læser op, ikke det mindste om hendes værker.

Fremfor de pladskrævende illustrationer og gentagelsen af et register havde jeg foretrukket fyldigere forfatterbibliogra-

fier og mere omfattende henvisninger til sekundærlitteratur om forfatterskaberne.

Fra først til sidst har jeg sympatiseret med ideen om en *Nordisk kvindelitteraturhistorie* og oplevet en befrielse i de første binds koncentration om værkerne. Dertil har jeg fundet dem meget anvendelige og anbefalet dem til højre og venstre ved enhver lejlighed. Men det kommer desværre nok aldrig til at gøre sig gældende for det femte binds vedkommende. Selve projektet *Liv og værk* er for mig et unødvendig tilbagevenden til biografien og en beklagelig digression fra *Nordisk kvindelitteraturhistories* øvrige sympatiske fokusering på køn og æstetik. Og jeg kan med min bedste vilje hverken se *Liv og værk* som en parallel til tendenser i aktuel litteratur eller som et fremskridt og en åbning i forhold til de fire første bind. Videnskabeligt er *Liv og værk* et tilbageskridt både på idéplanet og i den praktiske udførelse – desværre.

*Annemette Hejlsed
mag.art. og ph.d.,
lektor, KU*

KVINDER: ARBEJDE OG INTELLEKTUEL UDVIKLING

Else Høyrup: Kvinder: Arbejde og intellektuel udvikling. En blandet samling betragtninger. RUCs boghandel og forlag, 1974.

Ved Foreningen for Kvinde- og Kønsforsknings konference i april blev Krakaprisen uddelt for første gang til en forsker, der havde gjort en bemærkelsesværdig indsats inden for kvinde- og kønsforskningen. Prisen kunne stiftes fordi matematikeren Else Høyrup har doneret et større beløb til foreningen. I den anledning blev det besluttet at præsentere Else Høyrup for en bredere kreds af kvinde- og kønsforskere, og ikke mindst de unge kvinde- og kønsforskere, ved at anmelde *Kvinder: arbejde og intellektuel udvikling*, en bog som Else Høyrup fik udgivet for over tyve år siden, nemlig tilbage i 1974. Bogen er skrevet i samarbejde med Jens Høyrup og har den beskedne undertitel: En blandet samling betragtninger.

Der er sket meget inden for kvinde- og kønsforskningen de seneste tyve år og bogen bærer da også præg af at være pionerarbejde, ligesom den bærer præg af at være skrevet som et debatindlæg i sin egen tid; nemlig i den nye kvindebevægelses første år. Ikke desto mindre dykker den direkte ned i mange af de spørgsmål, vi stadig stiller i dag: Hvordan kan man forklare de ulige betingelser for mænds og kvinders arbejde, hvorfor er der så

få kvindelige forskere og hvorfor er der så få kvinder i naturvidenskab og teknologi?

Samtidig med at bogen er et meget personligt debatindlæg, er den en præsentation af den væsentligste litteratur for kvinde- og kønsforskningen. Den gennemgår både empiriske undersøgelser og mere teoretiske indlæg fra kvindeforskningens første tid. Den har hovedvægten på to punkter, nemlig det urimelige arbejdspress, der ligger på en kvinde, hvis hun har heltidsarbejde og som andet punkt, det som Else Høyrup forstår som bremsningen af kvinders intellektuelle udvikling.

Og vi kommer vidt omkring i bogen. Således handler første del af bogen om kvinders stilling i andre samfund end det nutidige danske. Her starter Else Høyrup med den industrielle revolution og fortæller dernæst om kvinders stilling i heholdsvi USA og det daværende Sovjetunionen. Kønsforskelle er kulturbestemte og dermed også til at ændre er konklusionen. Else Høyrup interesserer sig især for de myter, der til enhver tid fortælles om kvinder, og hun interesserer sig ikke mindst, for de interesser der ligger bag myterne. Hvem har gavn af myten om kvinders naturlige trang til at tage sig af hus og hjem? Hvem har gavn af myten om, at kvinder er gode til monotont gentagent pillararbejde? Her retter Else Høyrup især blikket mod de økonomiske interesser, mod de kapitalinteresser, som vi måske er ved at glemme i kvinde- og kønsforskningen nu.

Danske kvinders arbejdsvil-

kår bliver beskrevet i tal og med ord og det horisontalt og vertikalt opdelt arbejdsmarked får nogle ord med på vejen. Ligeløn hedder det på papiret, men det opdelt arbejdsmarked betyder, at ligelønnen ikke bliver en realitet. Else Høyrup lægger vægt på sammenhængen mellem hjemmearbejdet og udearbejde og har et godt blik for de forskelle, der også er mellem kvinders situation. Arbejderklassens kvinder er ikke blot ringere stillet end middelklassens kvinder. De har også nogle andre positive muligheder.

Bogen er båret af vrede og indignation over de forhold, der bydes kvinder. Og den er i høj grad et forsøg på at forstå de samfundsmæssige kræfter, der ligger bag kvinders ulige stilling. Det socialistiske samfund ses som den mulige løsning af problemerne; men det er ikke en blind hyldelse til det, der dengang af nogle kaldtes "den virkeliggjorte socialisme". Else Høyrup har også blik for de uligheder, der findes mellem mænd og kvinder i f.eks. Sovjetunionen.

Bogens tredje del handler om uddannelse og opdragelse i Danmark, og her skinner *matematikeren* Else Høyrup klart igennem. Det er ikke mindst pigers forhold til matematik, der er i centrum her. Det beskrives i mange tal, hvordan pigers interesse for matematik, fysik, teknik, samfundsanalyse og politik bliver bremset om ikke før, så ved puberteten. Pigerne bliver bremset af de forventninger, der ligger til dem. Både de forventninger der går på, hvad

der er passende erhverv for piger og forventningerne om, at pigerne ikke intellektuelt er rustet til at klare skærene inden for disse fag. Pigerne støttes ikke i at eksperimentere med omgivelserne og de får ikke mulighed for at koncentrere sig om en opgave. Desuden lærer de, at de ikke har så stor værdi som mænd.

I denne del af bogen kommer Else Høyrup også ind på spørgsmålet om de få kvindelige universitetsansatte kvinder. Et spørgsmål, der desværre stadig er uhyre aktuelt. De forsøgsvis svar er, at kvinders arbejde ikke bliver taget alvorligt, at der er en almindelig diskrimination, der viser sig som ligestyldighed eller modstand i de akademiske miljøer, at kvinder får dobbeltarbejde, når de får børn, at der sker en systematisk undervurdering af kvinder og at kvinder af mange grunde ikke får den samme intellektuelle træning som mænd. De fleste af svarene ligner dem, der nu arbejdes med forskningsmæssigt.

Bogen slutter med en gennemgang af undersøgelser af drenges henholdsvis pigers adfærd, de fleste hentet fra amerikansk forskning, og de er da også fulgt af en advarsel mod at overføre dem direkte på danske forhold. Undersøgelsesresultaterne er kommenteret hele vejen igennem, og her påpeger Else Høyrup især, hvordan man kan se forskellene som et resultat af forskellig opdragelsespraksis for piger og drenge.

Som afslutning på bogen har Else Høyrup brugt psykologen Piagets teori til at forstå den

forskel, der ved pubertetens start viser sig at blive på drenge og pigers matematikkundskaber og interesse for teknik. Piaget er et indlysende valg for en matematiker, da han især har beskæftiget sig med udviklingen til formel operationel tænkning. I afsnittet om Piaget foregriber Else Høyrup noget af den kritik, der i de seneste år har rejst sig mod Piaget. Selv om man har nået de formelle operationers niveau, vil man stadig gribe til tidligere tænke- og handleformer, når man stilles over for ukendte og svære opgaver, skriver Else Høyrup. Og piger har af mange grunde – de fleste dårlige – ikke fået den samme erfaring med den fysiske verden som drenge. De har ikke skilt vækkeuret ad, og de har ikke leget med teknokonstruktionsæt.

Pigerne bliver på grund af myter og konventioner holdt ude fra at stifte erfaring med den verden, der træner deres formelle tænkning og det hæmmer dem i matematik, i fysik, i teknisk kunnen osv. Og hvis de klarer den, vil forventninger om at de ikke kan, kunne bremse dem i det senere forløb.

Bogen bærer naturligvis præg af at være skrevet for mere end tyve år siden. Heldigvis kunne man sige. Den var et debatindlæg i tiden; men selv om diskussionen af køn har flyttet sig siden da, er mange af de spørgsmål den rejser stadig til debat. Og det er en meget personlig bog. Den er som allerede nævnt drevet af vrede og indignation over forholdene, den forsøger at finde forklaringer, men har ingen

skråsikre løsninger på problemerne.

Kirsten Grønbæk Hansen
lektor, faggruppen for psykologi,
RUC

MALE'S HONOUR AND FEMALE'S SHAME.

Aylin Akpınar: Male's Honour and Female's Shame. Gender and Ethnic Constructions among Turkish Divorced in the Migration Context. Department of Sociology, Uppsala University 1998. 172 sider.

For snart mange år siden var jeg på det første nordiske forskerkursus for kvinde- og kønsforskere, som var henlagt til et sted langt ude i de finske skove. En af deltagerne var en ung kvinde med tyrkisk baggrund, som beskæftigede sig med tyrkiske migranter med familieproblemer i Gøteborg. Kvindens navn var Aylin Akpınar, og ud ad dette studium udsprang ideen til dét, der blev til nærværende doktorantafhandling, som sætter fokus på 15 tyrkiske fraskilte kvinders livshistorier.

Projektets "gåde" er: Hvordan konstruerer tyrkiske fraskilte kvinder deres kønsidentitet og etniske identitet i Sverige? Formålet med undersøgelsen er opdelt i seks delaspæker, nemlig 1) at forstå de fraskilte kvinders subjektive erfaringer og de betydninger de tillægger dem ved at sætte fokus på kønsidentitet uden at glemme

etnicitet og klasse, 2) at teste hvorvidt begrebsparret ære og skam er nyttige i forståelsen og forklaringen af de undersøgte kvinders kønsidentitet og etniske identitet, 3) at forbinde kvindernes livshistorier til svenske og tyrkiske kulturelle koder, idet deres livserfaringer er indlejret heri, og fordi de agerer i forhold hertil, 4) at beskrive individuelle forskelle mellem kvinder, der kategoriseres som "migrantkvinder" og "tyrkiske kvinder", 5) at identificere fællestræk i kvindernes livshistorier og endelig 6) at identificere mønstre af sociale relationer som disse kvinder er involveret i i forskellige livsfaser (s.13-14).

For at belyse disse problemstillinger benytter Akpınar livshistorietilgangen (plus feministisk symbolsk interaktionisme og "grounded theory"), idet hun har interviewet tyrkiske kvinder med varierende alder og baggrundsboset i Sverige. Kvinderne er inddelt i tre alderskategorier, og de kommer fra henholdsvis land (10) og by (5) i Tyrkiet. Den teoretiske ramme indeholder forskellige feministiske forklaringsrammer om patriarkatet (bl.a. Sylvia Walby), om ære/ skam-komplekset (især Carol Delaney, Pierre Bourdieu) og om lønarbejdets både frigørende og undertrykkende konsekvenser (bl.a. Aleksandra Ålund).

Bogen består af otte kapitler, som hver giver et både empirisk og analytisk blik på kvindernes erfaringsverden. Først præsenteres projektets nøglebegreber, nemlig migration, kønsidentitet og etnisk identitet, skilsmisse, familie samt pri-

vat og offentlig patriarkat. Dernæst introduceres kvinderne og livshistoriemetoden, ligesom man får indblik i Akpinars forskerposition, bl.a. at hun selv blev skilt under projektførelsen, samt udvælgelsesprocedurer ifht. interviewpersoner. I kapitel tre kortlægges husholds- og samlivsmønstre og sociale relationer i henholdsvis Tyrkiet og Sverige, således at man får indblik i de historiske og sociale kontekster, som kvinderne lever deres liv i. Ære/skam-komplekset, som udgør undersøgelsens begrebsmæssige ramme, er i fokus i næste kapitel, idet den kontrol, der udøves over kvindernes seksualitet og ægteskab i en tyrkisk kontekst, ikke kan forstås uden denne ramme. For da kvinder i forstærket grad opfattes som bærere af den etniske gruppeidentitet i den svenske kontekst, sættes det etniske sammenhold på spil, når fraskilte kvinder forsøger at være kvinde på en anden måde, end man er vant til i en tyrkisk kontekst. Under overskriften "Identitetskriser" argumenteres og illustreres det, at migration er en proces, der både er kønnet og som former kønnet og dermed også den etniske identitet på henholdsvis et individuelt og et gruppeniveau. Migration bliver dermed også en proces, som kan generere en potentiel identitetskrise. Kvinderne gennemløber dog både tilpasnings- og emancipatoriske processer: Dels tilpasser de sig det private og det offentlige patriarkats krav samtidigt, og dels bliver de stadig mere bevidste om egne ønsker og søger at honorere disse.

Det sociale netværks rolle for de fraskilte kvinder diskuteres i kapitel seks, hvor den kønsopdelte hverdag og kvinders centrale rolle i at arrangere ægteskaber beskrives. I og med familierne befinder sig i Sverige, opstår der en ubalance i strategien med arrangerede ægteskaber, som, bl.a. afhængig af alder, påvirker kvindernes mulighed for etablering af nye sociale netværk. I kapitel syv er fokus på den svenske velfærdsstats offentlige patriarkat. Via lønarbejde i Sverige bliver kvinderne – igen afhængig af alder og baggrund – mere afhængige af det offentlige og mindre afhængige af det private patriarkat. Kvindernes marginaliserede position i de offentlige patriarkalske relationer skyldes en blanding af, at de er kvinder, og at de er migranter.

I det afsluttende ottende kapitel konkluderer Akpinar, at nogle af ændringerne i kvindernes liv som fraskilte kan opfattes som gradsændringer i de patriarkalske relationer, mens andre skal ses som ændringer i form. De fraskilte kvinder pendler eller balancerer mellem private og offentlige patriarkalske relationer ved henholdsvis at tilpasse sig dem og frigøre sig fra dem på én og samme tid. Kvindernes nye selvopfattelse som lønarbejdere og deres til tider øgede selvbestemmelse over egen seksualitet er to afgørende transformations- eller spændingsfænomener i migrantsituationen.

Skønt bogen (selvfølgelig) i sin form bærer præg af at være en afhandling, så har Akpinar fat i nogle meget væsentlige forklaringsrammer i forhold til

de forandringsprocesser, der foregår i migrantfamilier i disse år. Det ikke ofte, at en undersøgelse på dette felt sætter fokus på køn og kombinerer den med etnicitets- og klassedimensioner og land/by-erfaringer. Og det er lige så sjældent, at forskere med etnisk minoritetsbaggrund bidrager til forskning om migranter og deres efterkommere i de nordiske lande. Det er endvidere positivt, at bogen giver et indblik i ikke blot tyrkiske forhold, men også udviklingen af den svenske velfærdsstat og forskellige kvinders position heri. Derved illustreres det, at det ikke blot er "tyrkiske migrantkvinder", der er underlagt patriarkalske forhold, men også svenske kvinder. Samtidig viser analysen heldigvis, at der trods alt, dog afhængig af bl.a. alder og baggrund, er emancipatoriske muligheder for kvinder.

Yvonne Mørck, antropolog, mag.scient. og ph.d., KU

DEN SANNA FRIGÖRELSEN

Ulla Manns: Den sanna frigörelsen. Fredrika Bremerförbundet 1884-1921. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 1997. 320 sider.

Didéhistorikeren Ulla Manns doktorgradsarbejde om Fredrika Bremerförbundet, søsterforeningen til Dansk Kvindesamfund og Norsk Kvinnesaksforening.

I sin historiografi i begyndel-

sen av boka påpeker Manns at den ikke-sosialistiske delen av kvinnebevegelsen i Sverige har fått lite oppmerksomhet. Det som har vært skrevet om den, har ofte gjentatt de synspunktene som var vanlige i venstre-radikale grupperinger fra tiden rundt århundreskiftet, uten nærmere studier av bevegelsens eget kildemateriale. Det eksisterer ingen egne verk om Fredrika Bremerförbundet (FBF) i tiden fra stiftelsen til 1921. Manns tar altså opp et lenge forsømt tema, og hun bidrar på en interessant og grundig måte til å fylle et av de store hullene i den nordiske kvinnebevegelsens historie. Hun gjør det med et idéhistorisk program. Gjennom et nærstudium av FBFs tekster, sett i en historisk kontekst, er hun ute etter å grave seg ned til menneskesynet og den tenkingen om kvinnefrigjørelse som ligger bak foreningens strategier, retorikk og argumentasjon i de nesten 40 årene hun omhandler.

Problemstillingene reises med utgangspunkt i en studie av Alison M. Jaggars. Jaggars ser feminismen som et politisk prosjekt, og undersøker ulike feminismeretningers menneskesyn som grunnlag for deres ideologitvikling. Det er vekten på menneskesynet som har inspirert Manns, og den stadige tilbakevending til dette er det som først og fremst særpreger boka og gir den dybde. Som hjelpemidler i analysen bruker hun en kombinasjon av Yvonne Hirdmanns genussystem og Joan W. Scotts tanker om konstituering av kjønn. Dette gir et gunstig utgangs-

punkt, all den stund både Hirdmann og Scott legger vekt på idéer og holdninger til kjønn, som jo er det boka tar opp. Med Hirdman vil Manns identifisere og studere mønstre både i produksjonen av og protesten mot kjønnsstereotopiene. Manns foretrekker for øvrig å bruke begrepet kjønn i stedet for genus, uten at hun legger noen stor betydning i dette – det ser ut som det er mest selve ordet hun ikke synes er så godt. Joan W. Scott med hennes vekt på den stadige gjenskapingen av betydningen av kjønn i språk, sosiale institusjoner og politisk handling, kommer inn som en mulighet til oppmyking og nyansering av genussystemet.

Scott oppfordrer også til å demontere bruken av vanlige begrepspar, og slutte å betrakte verden i dikotome kategorier. Manns følger opp dette med en diskusjon av begrepsparet likhet/særart, som hun velger å ikke benytte seg av, fordi det er for grovt til å fange inn hennes materiale og diskusjonen rundt det. I stedet tar hun i bruk begrepsparet kjønnskomplementær/individualistisk, som utover i boka ofte blir til kjønnskomplementær/ kjønnsindifferent i stedet. Et kjønnskomplementært syn knyttes så til en biologiserende, essensialistisk tankegang, mens det kjønnsindifferente eller individualistiske innebærer et humanistisk menneskesyn, gjerne hevdet i bevisst opposisjon mot den tiltakende naturalismen i samtiden. Manns unngår altså ikke dikotomiene, og utover i boka kommer det med all tydelighet fram at hun

ser motsetninger ganske skarpt og tydelig. For eksempel bekrefter hun at den hittil vanlige forestillingen om en økende, til slutt hegemonisk, kjønnskomplementær ideologi i kvinnebevegelsen fra århundreskiftet og utover også gjelder FBF. Denne ideologien må da nødvendigvis sees i lys av det tidlige, mer kjønnsindifferente synet, og dermed har man en klar dikotomi. Personlig synes jeg det er en fordel at disse motsetningene settes opp mot hverandre, fordi det gjør diskusjonen klarere, får aktører og grupper fram i lyset og gjør det lettere å se historiens gang. Næranalysen av tekster og tolkningen av disse i den historiske sammenhengen gir likevel rom for både nyanser og et spekter av idéer som i alle fall for meg ofte avviker fra det forventede på en tankevekkende og opplysende måte.

Ulla Manns bruker Yvonne Hirdmanns genussystem gjennomgående i boka, og dette ser ut til å være fruktbart. Scotts dekonstruksjon av begrepspar ser derimot ut til å forsvinne etter innledningskapitlet. Man kan skimte hennes tankegang, også gjennom den vekten Manns legger på språk, begreper og symboler. Men det ville kanskje vært naturlig, i alle fall interessant, med et avslutningskapittel hvor de viktigste teoriene fra første kapittel blir drøftet i lys av de resultatene forfatteren kommer til.

Den sanna frigörelsen gir en god oversikt over FBF's historie fram til innføringen av stemmeretten, og innsikt i de diskusjonene som foregikk særlig innad i forbundet, men

også til en viss grad mellom forbundet og andre forgreninger av kvinnebevegelsen. Den inneholder nødvendig bakgrunnsstoff om Fredrika Bremerforbundet som organisasjon og dets konkrete arbeid for kvinner, og har mange interessante opplysninger, som også kunne være utgangspunkt for videre drøfting, ikke minst i en nordisk sammenheng. For eksempel viser den at FBF gikk sterkt fram i medlemstall etter at svenske kvinner hadde fått stemmerett. I Norge var det stikk motsatt. Hvorfor? Antakelig har det både noe med organisasjonsformen og det ideologiske innholdet å gjøre. FBF var i alle fall i tjuårene tydelig mer preget av husmor-kontrakt og kjønnskomplementær tenking, og ser ut til å spille noe av den rollen Norske Kvinners Nasjonalråd fikk i Norge. Dette var i og for seg en vellykket tilpasning fra organisasjonens side, men Ulla Manns viser at det førte til at FBF mistet sin kjønnskritiske rolle, og at drivkraft og visjoner ble borte.

Manns' historie slutter i 1921, da kvinner hadde fått stemmerett og en ny giftermålslov var blitt vedtatt. Kvinners formelle rettigheter var da for det meste sikret. Manns har også en meget kort oppsummering av perioden etter 1921. Det er selvsagt helt rimelig at hun avgrenser sin periode på denne måten, men det ville være å håpe at noen tok fatt på neste bolk av Fredrika Bremerforbundets historie, den fortjener å føres videre frem. Jeg har her lyst til vise til Renée Franegers bok *Yrkeskvinna eller*

makens tjänarinna. Striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige (Lund 1998), som viser at FBF fremdeles hadde en viktig rolle å spille, og jeg vil antyde at perioden på 60-tallet med Eva Moberg som sentral aktør også har stor interesse i et nordisk perspektiv.

Den mest interessante delen av boka er den som omhandler forbundets første tid: Kvinnebevegelsen i denne perioden er generelt lite behandlet og lite kjent, forfatteren er engasjert i dette stoffet på en smittende måte, og debatten som foregikk, og som hun skal ha all ære av å trekke fram, er meget interessant, også lest i lys av vår tids diskusjoner. Jeg skal derfor gå spesielt inn på denne delen, men det betyr selvsagt ikke at resten av boka ikke er lesverdig.

Et sentralt samfunns spørsmål på 1880-tallet var sedelighets-saken, som Ulla Manns mener både var hovedårsaken til at FBF ble stiftet og som lå til grunn for forbundets ideologi. FBF sto her i opposisjon særlig til "det unge Sverige" og dets talerør, tidsskriftet *Framåt*. Disse sto for det nye, naturvitenskapelig begrunnede menneskesynet som skulle hevde seg stadig sterkere de neste tiårene, hvor mennesket ble ansett først og fremst som et driftsvesen. Menn og kvinner var i følge dette synet så ulike av natur at noen til og med snakket om dem som ulike arter, og selvsagt var det kvinnen som var underlegen, ettersom hun var mindre utviklet fra evolusjonens side. En hovedtanke var for øvrig at sexual-

driften var en del av denne menneskelige naturen, og at avholdenhet var naturstridig. Dette kunne i følge tilhengerne bevises vitenskapelig.

Ledende ideolog i FBF var Sophie Adlersparre (Esselde), som blant annet angrep det falske idealet om kvinnelighet og gikk inn for "den individuelle själfbestemmelsen" (s. 112). Mot de naturalistiske idéene stilte FBF opp et humanistisk/kristent menneskesyn. Her ble mennesket, enten det var mann eller kvinne, sett som et individ med fornuft og utviklingsmuligheter. Kjønnene var ikke grunnleggende forskjellige fra naturens hånd, tvert om var menn og kvinner i utgangspunktet like, begge med muligheter for moralsk og kulturell utvikling til hele, frie mennesker. Forbundet støttet seg blant annet til J.S. Mill og hans syn på kjønn som skapt av forestillinger og sosiale vilkår. Fordi kvinner var en underordnet gruppe, forutsatte den moralske og kulturelle utviklingen at de frigjorde seg og at mann og kvinne oppnådde "jämlikhet", både i samfunnet og i ekteskapet. Det måtte stilles samme krav til menn som til kvinner om troskap og omsorg, og den erotiske kjærligheten skulle underordnes den åndelige og intellektuelle siden av ekteskapet. Ulla Manns fremstiller FBFs syn som kjønnskritisk, maktkritisk og sterkt i strid med den biologiserende eller essensialistiske oppfatningen av kjønn. Utspill om kvinneligheten som fortrinn, som også fantes, anser hun som strategiske argumenter som var klart sekundære i

forhold til hovedretningen innenfor forbundet.

En svakhet ved FBFs analyse, slik den trer fram i Manns fremstilling, var at den var lite opptatt av sosiale forhold i samfunnet rundt seg. Sosialismen ble avvist som sekulær. Diskusjonen lå på et åndelig plan. Styrken, og det som gjør boka til Ulla Manns spennende, er den velreflekterte motsstanden mot biologiseringen av kjønn.

Da denne motstanden ga tapt etter en overgangstid på 90-tallet, kom en annen svakhet fram. FBF gikk mot seksualiteten som en sterk kraft i menneskelivet, og var dermed også mot prevensjon. I en tid da prevensjon var så nytt og vanskelig tilgjengelig, blir denne holdningen forståelig, ja logisk. Men senere ble jo prevensjon en reell mulighet for mange flere. Særlig i kombinasjon med det kjønnskomplementære synet som ble dominerende innenfor FBF etter århundreskiftet, virker den negative holdningen til seksualitet og motstanden mot prevensjon som en hemske for videre utvikling. Skurkene i Ulla Manns bok er på en måte de som hyllet seksualiteten, fordi de samtidig innskrenket kvinners muligheter ved å pålegge dem biologiske føringer. Men en positiv holdning til seksualitet kan selvsagt kombineres med et ikke-komplementært, ikke-essensialistisk syn, selv om det ikke var slik i denne debatten. Slike problemstillinger blir lite berørt av Ulla Manns, og dette blir i alle fall for meg nokså påfallende etter hvert som jeg leser. Kan man unnlate

å påpeke det problematiske i å gi seksualitet en så lav prioritet?

Den sterkeste og for FBF farligste tilhengeren av et kjønnskomplementært, biologiserende syn basert på utviklingslæren, sto Ellen Key for. Debatten mellom henne og forbundet har en stor plass i boka, og Key ser ut til å ha spilt en ganske ødeleggende rolle for det humanistiske kvinnesynet FBF sto for. En årsak til at hun slo så godt gjennom, var antakelig det positive synet hun hadde også på kvinners erotikk, og dette kunne ikke forbundet imøtegå.

Debatten om kvinnens natur, hvor FBF altså inntok en anti-biologiserende holdning, var en del av den alminnelige debatten om naturvitenskapens innflytelse både på samfunnet og andre vitenskapsgrener som fant sted på denne tiden, og som i Norge har vært kalt den første positivismedebatten. I våre dager ser vi den dukke opp igjen etter pågående utspill fra den sosiobiologiske retningen, hvor kvinner og menn atter blir betraktet som vesentlig, "genetisk" ulike, og med store forskjeller blant annet i hjernen. Dette "bevises" så gjennom forskningen, men gjøres samtidig normativt, slik at ulikhetene gis bindinger for hvordan man best bør opptre som henholdsvis kvinne eller mann. Dette er opplagt en viktig debatt, og fra mitt ståsted synes jeg det er viktig å få en påminning om at går vi først inn i forskjellsfeminismen, kan vi komme nært opptil en essensialisme som er farlig for kvinner: den er så lett å bruke

mot oss. Derfor synes jeg det er fint at Manns trekker fram en sentral debatt om dette, slik den har vært ført tidligere i feminisismens historie.

Elisabeth Lønnå

CHARITABLE WOMEN

Charitable Women – Philanthropic Welfare 1780-1930.

Redigeret af Birgitta Jordanson og Tinne Vammen.

Odense University Press, 1998, 286 sider.

Denne antologi er et resultat af det nordiske nettverk "Philanthropy and the Social Construction of the Nordic Welfare States 1780-1930" og består af 9 bidrag fra danske, norske og svenske kvindeforskere. Alle bidragsyterne har, ifølge de to redaktører, interessert seg for "the multifarious roles, meanings and complex efforts of women to make an impact on socio-political change and their role in the formation of the early Nordic welfare states".

Filantropiforskningen er både i Norden og internasjonalt utsprunget af kvindeforskningen, fordi den private velgørenhet netop var et område, hvor middelklassens kvinder kunne gjøre seg gjældende, inden egentligt lønarbejde åbnede sig for dem, og inden de fik tildelt stemmeretten. Den omfattende velfærdsstatsforskning har ikke interessert seg for velgørenhedens historie, men snarere oppfattet den som et

udtryk for magthavernes sociale kontrol. I de sidste 10 år er der dog internationalt blevet publiceret en del kvindeforskning, der anskuer især kvinders rolle i velgørenheden på en mere facetteret måde, og nu er den nordiske forskning altså ved at komme med. Tinne Vammen redigerede allerede i 1995 antologien "På tröskelen till välfärden. Vålgörenhetsformer och arenor i Norden 1800-1930" sammen med Marja Taussi Sjöberg, hvor en del af bidragene er skrevet af de samme kvindeforskere, som også bidrager til den foreliggende antologi. I al ubeskedenhed må jeg også fremhæve min egen bog "Byen tæmmes. Kernefamilie, sociale reformer og velgørenhed" (Hans Reitzels Forlag 1998) som et af de få nordiske eksempler på bøger om 1800-tallets private velgørenhed.

Det har naturligvis fornøjet mig at læse denne antologi og opdage, at mange af de pointer, jeg selv fremhæver i min bog, også er disse kvindeforskeres pointer. Det vil føre for vidt at gennemgå alle disse ni bidrag hver især, og jeg vil i stedet søge at sammenfatte de gennemgående pointer. Fælles for de forskellige velgørenhedsinitiativer er middelklassens bekymring over de sociale forandringer, der fandt sted i 1800-tallets samfund. Da både den politiske og økonomiske liberalisme blev indført, blev individerne frisat – som man ynder at udtrykke det. De, der indvandrede til byerne fra landet, søgte arbejde som daglejere på de nye fabrikker, mange blev proletariseret, og masse-

fattigdom – pauperisme – blev et socialt problem i hele den vestlige verdens storbyer.

Den nye middelklasse, som selv sad løst i sin velstands sadel, så med bekymring på det store skel, der voksede frem mellem de bedre stillede og de mindre bemidlede. Noget måtte gøres, for at disse proletariserede mennesker ikke skulle ligge det offentlige fattigvæsen til byrde (en problematik som også nutidens velfærdsstater slås med) samtidig med at middelklassen kunne se, at en hel del "hæderlige Arbejdere" uforskyldt havnede i fattigvæsenet på grund af strukturelle forhold i samfundet. Det var for disse værdigt trængende – som de blev kaldt – at middelklassen udviklede den private velgørenhed i form af understøttelseforeninger, der for eksempel gav økonomisk hjælp eller oprettede diverse former for hjem.

I det før-moderne samfund havde husholdets mester haft forpligtelse og omsorg for de mennesker, han havde i sit brød. Med liberalismen var enhver nu blevet sin egen lykkes smed, men den del af middelklassen, som satte pris på det traditionelle samfunds patriarkalske omsorg, ønskede at genindsætte husholdets overvågning. Meget af den private velgørenhed blev således opbygget som et før-moderne hushold, hvor den velgørende middelklasse indsatte sig selv i mester og madmoders rolle og tildelte de værdigt trængende rollerne som piger og karle. Som Ingrid Åberg skriver, var hensigten med mange af middelklasse kvindernes filantropi-

ske foreninger at forstærke samfundets hierarkiske struktur. Velgørenhedens funktion var at tjene som led mellem de højere og de lavere klasser for at begrænse social uro. Hensigten var ikke at bidrage til en social nivellering, men det eksisterende hierarkiske samfund skulle gøres mindre brutalt, idet dets mere velstillede medlemmer accepterede deres ansvar for at hjælpe de dårligt stillede med understøttelse. Mobiliseringen af kvinder var en side af den patriarkale renaissance, hvis hensigt det var at forstærke familiens og mesterens ansvar mod de opløsningstendenser i samfundet, som var tydelige for enhver (s. 35-36). Moderniteten blev anskuet som samfundsnedbrydende, og hvis kvinder kunne tildeles den "naturlige" plads i hjemmet og familien, ville det i sig selv være et værn mod opløsningen.

Birgitta Jordansson fortsætter ad dette spor og fremhæver, at samfundet blev anskuet som "Det store Hjem" og middelklassens kvinder dermed også som samfundsmødre. Med denne familiemetafor i bagagen stiftede kvinderne velgørende foreninger såsom Göteborgs Sällskapet för uppmantrande av öm och sedlig modersvård fra 1849 og søgte at påvirke de fattige med deres egen klassebestemte opfattelse af moderlighed.

Tinne Vammen har en imponerende gennemgang af kvinder i københavnsk filantropi fra 1849 til 1915. Det vil altså sige fra det år grundloven gav alle frie mænd stemmeret til det år, hvor også kvinder og

tyende kunne stemme til rigsdagen. Tinne Vammen anvender begrebet "Philanthropic Maternalism" til at beskrive den allerede omtalte tendens til at anskue samfundet som et familiesystem, hvilket gav de velgørende kvinder en position som samfundsmødre. "Philanthropic maternalism legitimized female benefactors and activists as quasi-parental individuals, invested with the self-imposed power and authority to decide and moralise upon, what even served their infantilised young or adult clients best" (99).

Anne Løkke tager i sit bidrag fat på de filantropiske foreninger, der rettede deres arbejde mod mødre med småbørn i et forsøg på at hæmme tidens store børnedødelighed. Middelsklassens samfundsmødre af lagde hjemmebesøg hos fattige enlige mødre og, som Anne Løkke påpeger, fandt ingen det besynderligt, at de velgørende kvinder, der selv havde ammer og barnepiger til deres egne børn, rådgav de lavere klassers kvinder om en moders pligter. Med årene blev disse bedrevende middelklassekvinders indflydelse formindsket, og omkring århundredskiftet var de udelukkende lægens medhjælper på børneplejestationer for efterhånden helt at blive afløst af de professionelle barneplejersker i den moderne velfærdsstat.

Kerstin Norlander skriver om to rigmandsdøtre og deres forsøg på at indføre sociale forbedringer på deres faders fabrikk, samtidig med at de som gode hustruer lod deres ægtemænd forvalte deres formuer.

Kerstin Thörn beskæftiger sig med Agnes Lagerstedt, som videde sit liv til at organisere Stockholms Arbetarehem og påvirke arbejderne til at indrette sig efter middelklassens normer for familieliv.

Hanne Rimmen Nielsen præsenterer kvinders engagement i diverse komitéer for kommunehjælp, værgeråd og plejebørn i begyndelsen af 1900-tallet, og hendes pointer, at gennem dette arbejde uddannede de sig til senere at indtræde i det politiske liv. Velgørenhed var således en øveplads for en senere politisk karriere.

Endelig skriver Ann-Katrin Hatje om 1930'ernes sammenstød mellem to forskellige principper for børneomsorg repræsenteret ved Mobergsøstrenes social konservatisme og så Alva Myrdals velfærdsstats professionalisme og socialisme.

Denne antologi er uomgængelig for alle, der interesserer sig for kvinders rolle i udformningen af socialpolitik. Den er illustreret med smukke fotografier – men ikke alle forfattere har været lige omhyggelige med at læse korrektur.

Karin Lützen
ph.d., adjunkt, RUC

NORDISK SALONKULTUR

Anne Scott Sørensen (red.): Nordisk Salonkultur. Et studie i nordiske skønånder og salonsmiljøer 1780-1850. Odense Universitetsforlag 1998. 493 sider, 350 kr.

Nordisk Salonkultur har været længe undervejs og imødeset med stor forventning. Og endelig er den her, med en forside der lyser op i en klar og smuk orange, illustreret med papirklip af Sonja Brandes. Den er indbydende at se på og indholdsmæssigt er den meget velkommen, da det er første gang emnet behandles samlet og i en så grundig gennemarbejdning. Gennem alle artiklerne fokuserer der på salonens kulminationsperiode, dvs. årene 1780-1850 og som Anne Scott Sørensen skriver i sin indledning, er det den nordiske salonkultur med de kvindelige salonværtinder, der er genstand for artiklernes undersøgelser. Teoretisk tages der udgangspunkt i Jürgen Habermas's studier omkring offentlighed fra 1962, hvilket er et oplagt valg. For om noget andet indvarsler salonen borgerskabets opkomst med adskillelsen mellem den offentlige, den private og den intime sfære.

Nordisk Salonkultur er et tværfagligt projekt, der samler forskere fra litteratur, sprog, musikvidenskab og idehistorie i en fælles kulturteoretisk og kulturanalytisk ramme. Derfor er bogen også blevet et digert værk, med mere end 20 artikler skrevet af svenske, finske, norske og danske forskere. Overordnet set er det en god

ide med en så bred indgangsvinkel. Det giver gode muligheder for at belyse emnet fra nye overraskende vinkler samtidig med, at man får en større kompleksitet og forståelse for salonkulturens mange facetter. Men en så alsidig sammensætning af emner har også den svaghed, at det forudsætter en stram opbygning, hvis de mange artikler skal fremstå som dele af en samlet helhed. Og selv om det er lykkedes redaktøren og forfatterne at holde den røde tråd, der udgøres af salonværtinderne og deres saloners kendetegn og særpræg, så er der indimellem en tendens til at overblikket forsvinder til fordel for detaljen.

Bogens indledende artikel er skrevet af Karen Klitgaard Poulsen og har titlen "Den literære salons historie og gener". Artiklen opridses den literære salons historie og de mest populære genrer defineres. Fordelen ved et indledende kapitel af denne art er, at det giver alle en forudsætning for at læse og forstå de senere kapitler. Også selv om man aldrig har hørt om begrebet salonkultur før eller måske først lige er begyndt at interessere sig for emnet. Udover at give en meget anvendelig og præcis definition af salonbegrebet forsøger Klitgaard også at give et overblik over de mange europæiske salonværtinder og deres forskellige salontyper. Det lykkedes knapt så godt. Denne del af artiklen er præget af opremsning og man bliver helt forpustet af de mange navne, som det lykkedes Klitgaard at nævne i hastig rækkefølge. Der skal dog ydes Klitgaard den

retfærdighed, at hun selv er klar over problemet og tager sine forbehold ved at påpege, at det er vanskeligt at generalisere over et så stort tidsspan og et så alsidigt materiale.

En af de artikler, som bør fremhæves for at føje nye dimensioner til salonbegrebet, er Eva Öhrströms "Musikalisk Salong". Öhrström fokuserer på musikken fremfor litteraturen og brevskrivningen og indleder sin artikel med en god lille oversigt, der oplyser læseren om baggrunden for de musikalske saloner. Det er Öhrströms ambition at fange nogle generelle træk fra de musikalske saloners storhedstid i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet. Det lykkedes fint og læseren får mulighed for fordybelse samtidig med, at der perspektiveres til nogle generelle mønstre. En anden styrke er artiklens beskrivelser af, hvordan en salonaften typisk har udformet sig. Öhrström har valgt at indsatte kommenterende passager fra en række breve, og det giver et godt indblik i salonen samtidig med, at man får en fornemmelse af nærvær, hvilket ikke er et minus i en videnskabelig artikel.

En anden artikel, som også skal fremhæves for dens evne til at gøre den nordiske salonverden størrere, er Märtha Norrbacks "Den högförnäma". Her portrætteres den finsk fødte men russisk gifte Aurora Karamzim. Gennem portrættet af Karamzin gives der indblik i en meget kosmopolitisk salonkultur og i lighed med portrættet af Charlotte Schimmelmänn, får man tillige

en grundig baggrundsviden om periodens politiske, nationalhistoriske og litteraturhistoriske kendetegn. Men Norrback formår også at fylde kapitlet ud på andre måder. Læseren føres ind i en meget sofistikeret og elegant finsk-russisk salonkultur, der på mange områder adskiller sig fra de øvrige nordiskesaloner. Den finsk-russiske salonkultur adskiller sig bl.a. ved de mange internationale forbindelser, der omfatter en række direkte kontakter til de parisiske saloner. Samtidig tydeliggøres det hvilke lande og traditioner de forskellige nordiske lande og saloner har orienteret sig imod, og der tegner sig efterhånden et billede som viser, at danske og svenske saloner først og fremmest har vendt sig mod det kontinentale Europa, mens finske saloner har orienteret sig mod Rusland og direkte mod de parisiske saloner.

Hvor Karamzins finsk-russiske salon er præget af elegance, er den norske salon hos ægteparret Collett på Fladeby kendetegnet ved det festlige, folkelige og fornøjelige. I Torill Steinfelds artikel "Uskyldig munterhet" præsenteres en salon, der på mange måder adskiller sig fra de øvrige nordiske saloner ved bl.a. at lægge vægt på det underholdende. I modsætning til de andre saloner som præsenteres, er Fladebysalonen nærmere et selskab af gode venner, der først og fremmest lægger vægt på at have det sjovt. De opfører bl.a. små folkelige komedier for hinanden, og værtinden Martine Collett lægger mere vægt på det underholdende fremfor

at stræbe efter højere æstetiske mål. Præsentationen af Colletts salon er således med til at fastholde billedet af den norske salonkultur som tilhørende den absolutte periferi i en samlet europæisk sammenhæng. Og Steinfeld reflekterer da også selv over, om Colletts saloner ikke er lidt for marginale i forhold til det, der ellers defineres som salonkultur.

Hvis Colletts salon er periferi, så udgør Kamma Rahbeks litterære salon i Bakkehuset til gengæld centrum. Og som Anne Scott Sørensen skriver i artiklen "Blomsterpoesi – om Kamma Rahbek og Bakkehuset", så er hun den eneste af de danske salonværtinder, der er blevet husket og myteomspundet af eftertiden. Kamma Rahbek er også en fascinerende person, der med få økonomi-

ske midler formår skabe den danske guldalders mest eftertragtede salon. Ved at gå ind i en undersøgelse af Kamma Rahbeks blomsterunivers åbner artiklen op for en verden, hvor blomster og blomstermetaforik har været styrende i såvel poesien som i personbeskrivelser i f.eks. breve. Om det er beskrivelserne af de mange blomster på en kold vinterdag, der gør at artiklen hører til blandt mine absolutte foretrukne i Nordisk Salonkultur ved jeg ikke. Men udover at give indsigt i en for mig helt ukendt side af salonkulturen, så fascinerer artiklen også ved dens meget levende og nærværende beskrivelser af Kamma Rahbeks blomster og have. Det er lige før man kan lugte de mange blomster, der beskrives i artiklen.

Nordisk Salonkultur er, som jeg også skrev i indledningen, et digert værk med mange artikler, der alle bygger på forskningsbaseret materiale. Derfor kræver bogen koncentreret læsning og er ikke velegnet til natbordet. Men hvis man vil have et godt indblik i de nordiske salonmiljøer, er den anbefalelsesværdig. Og som læser vil man med stor fordel kunne gå ind og læse enkelte kapitler og evt. sammensætte dem med andre bøger og artikler, hvis man f.eks. ønsker viden om en enkelt person. Endeligt er bogen et "must" for alle der interesserer sig for køn og æstetik i perioden 1750-1850 og som ønsker at få ny viden på området.

*Rikke Sanderhoff
cand.mag., KU*